

Комунікативний принцип дослідження соматикону емоційного реагування персонажа

С. П. Нетребіна

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: international@knl.u.kiev.ua

Paper received ; Accepted for publication .

Анотація. Стаття присвячена висвітленню результатів аналізу соматикону емоційного реагування персонажа за комунікативним принципом в англомовному художньому дискурсі. Комунікативний принцип дозволив виявити типи взаємозв'язку соматикону емоційного реагування із комунікативним стимулом, а саме: предметність, тобто усвідомленість або неусвідомленість невербальної реакції; відповідність, тобто адекватність або неадекватність соматикону емоційного реагування його стимулу; а також дієвість, що розглядається як ефективна або неефективна прагматична реакція художнього персонажа.

Ключові слова: соматикон емоційного реагування, художній дискурс, комунікативний принцип, предметність, відповідність та дієвість.

У сучасних комунікативних студіях актуальним залишається вивчення тілесної природи емоцій через різні кінесичні, просодичні, такесичні, проксемні та інші компоненти системи невербальної комунікації, які в писемному дискурсі набувають позначення різними номінативними одиницями мови [12; 13]. Грунтуючись на висновках *комунікативної лінгвістики* про взаємозв'язок стимулу і реакції та застосовуючи в якості інваріантної необіхевіористичну комунікативну модель Дж. Міллера [5, р. 13], ми уточнюємо що, емоційне реагування персонажа входить або прирівнюється до комунікативного компоненту "зворотній зв'язок". У світлі феномену зворотного комунікативного зв'язку поняття *соматикону емоційного реагування персонажа* визначаємо як прагматично зумовлену невербальну реакцію мовця, що утворюється сукупністю номінацій невербальних компонентів його дискурсивної поведінки, які своєю парадигматикою і синтагматикою утворюють особливий семіотичний простір тілесності художнього дискурсу,

емоційно-експресивний аспект якого є прагматично маркованою емоційною реакцією на стимул.

Мета даної статті полягає у вивченні комунікативного принципу аналізу соматикону емоційного реагування персонажа **на матеріалі** сучасного англомовного художнього дискурсу із застосуванням *контекстуального* та *інтерпретаційного* методів для виявлення комунікативної значущості соматикону емоційного реагування у біномі "стимул-реакція".

Номінативна площина соматикону емоційного реагування є дуже різноманітною, вона містить експліцитні або імпліцитні показники реакції персонажа і прямо чи опосередковано співвідноситься із комунікативним стимулом. Виходячи з цього, впливає висновок про те, що соматикон емоційного реагування варто досліджувати за **комунікативним принципом**, що є базовим для встановлення взаємозв'язку між комунікативним стимулом і комунікативною реакцією. Основні типи реалізації комунікативного принципу наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Комунікативна характеристика соматикону емоційного реагування персонажа

№ п.п.	ОЗНАКА взаємозв'язку	ТИПИ соматикону емоційного реагування	
1)	Предметність	Усвідомлений <i>e.g. His eyes fixed upon a face of a girl and his heart throbbed loudly</i>	Несвідомлений <i>e.g. Without warning, he punched me heavily</i>
2)	Відповідність	Адекватний <i>e.g. They shook hands in agreement</i>	Неадекватний <i>e.g. After his words of gratitude Polly's face burned with indignation</i>
3)	Дієвість	Ефективний <i>e.g. Her crying made them say sorry</i>	Неефективний <i>e.g. Her crying had no effect on her father</i>

Розглянемо кожну ознаку окремо і надамо характеристику номінативним засобам, що репрезентують різні типи соматикону емоційного реагування, залежно від характеру взаємозв'язку із комунікативним стимулом.

Предметність. У структурі емоційного явища виділяють три основні компоненти: предмет емоції, емоційне переживання і потреба (мотив) емоції [11, р. 14]. Предмет емоції – це будь-яка подія, явище або ситуація, у зв'язку з якими і з приводу яких у людини виникає певне емоційне переживання. У дискур-

сивному розумінні предметом емоції є відповідний комунікативний стимул одного інтерактанта, на який інший інтерактант емоційно реагує. Спосіб реакції на предмет емоції формує ознаку предметності соматикону емоційного реагування і визначає рівень усвідомлюваності або неусвідомлюваності зв'язку невербального емоційного реагування із комунікативним стимулом.

Наступні дискурсивні фрагменти ілюструють **усвідомлену предметність** соматикону емоційного реагування персонажа. Наприклад:

A blur of color in the doorway caught her eye. She turned her head and spied one of the grooms entering the office.

"This came for you", Carrie said.

"Put it there". Jaime nudged her head toward the couch, a growl locked behind clenched teeth [9, p. 16].

Певні невербальні дії партнерів по комунікації, а саме, проксемічні – поява людини у приміщенні (*entering the office*) та артефактуальні – яскравий колір її одягу (*A blur of color*) викликали усвідомлений інтерес жінки (*She turned her head and spied*). А наступна вербальна дія партнера по комунікації "*This came for you*", викликала декілька жестово-мімічних дій-реакцій (*nudged her head toward the couch, a growl locked behind clenched teeth*), які у сукупності вибудували соматикон емоційного реагування, що маркований емоцією гніву персонажа.

Декілька наступних фрагментів художнього дискурсу ілюструють **неусвідомленість предмету емоції** і, відповідно, неусвідомлену предметність соматикону емоційного реагування персонажа. Наприклад, неусвідомленим стимулом збудження почуттів хлопця виступає комунікативна поведінка дівчини, якою він починає захоплюватися.

"You boys are short so you better kneel down in the front with the girls" she had said.

His eyes suddenly fixed upon a face of a girl and his heart throbbed loudly. His stomach danced with excitement and he couldn't stop grinning.

"Neha", he *mumbled* [1, p. 3].

Соматикон складається із таких номінацій невербальних реакцій персонажа: невербального компоненту "погляд" – *His eyes suddenly fixed upon a face of a girl*, психофізіологічних реакцій – сильне биття серця та стискання шлунку – *his heart throbbed loudly (a heart beat [7]), his stomach danced with excitement (move in a quick and lively way [7])*, невербального компоненту "посмішка" – *he couldn't stop grinning* та бурмотіння (*mumbled*).

Неусвідомленість предмету соматикону емоційного реагування може бути пов'язана із неадекватністю сприймання дійсності чи викликана розладами психічного здоров'я персонажів (стрес, депресія, фобії, манія та ін.) [11]. У наведеному фрагменті дискурсу персонаж уже не пам'ятає причини (стимулу), яка викликала плач *for no reason (without reason [7])*:

"Kelly, are you OK?" Cody knocked on the door.

She sat in her room and cried for no reason, not remembering why she was so much hurt [9, p. 41].

Отже, предметність соматикону емоційного реагування визначає рівень усвідомлюваності / неусвідомлюваності зв'язку емоційного реагування із комунікативним стимулом і впливає на адекватність або неадекватність емоційної реакції у конкретній ситуації спілкування.

Відповідність. Відповідність комунікативному стимулу поділяється на два види – **адекватний** та **неадекватний**. Адекватне емоційне реагування пов'язане із рівнем сформованості загальної комунікативної [5] і конкретної емоційної компетенції людини [14], яка демонструє, як вона може керувати власною емоційною поведінкою і впливати на емоції співрозмовника.

Іншими словами, успішність комунікативного перебігу соціальної взаємодії залежить від уміння людини адекватно виражати свої переживання та адекватно реагувати на стимули партнера по комунікації, а також від рівня сформованості навичок кодування / декодування невербальних повідомлень. Принцип адекватності / неадекватності соматикону емоційного реагування тісно пов'язаний із поняттям емоційного інтелекту, що включає такі риси:

Точність оцінки і вираження емоцій. Це здатність персонажа визначати емоції за зовнішнім виглядом та невербальною поведінкою іншого персонажа:

I started to bawl my eyes out again when mom knocked gently coming into my room. "I'm so sorry honey", she said as she gently rubbed my back [10, p. 3].

Наведений фрагмент свідчить про те, що мати точно зрозуміла зміст невербальної поведінки доньки, відчула, що та страждає (*to bawl my eyes out again*), тихо зайшла до кімнати доньки (*mom knocked gently coming into my room*), та погладила її по спині, щоб заспокоїти та втішити дівчину. Використане у соматиконі емоційного реагування дієслово *rub*, у семантику якого закладено значення сильного дотику, є домінантним з прагматичної точки зору, оскільки маркує тактику переключення уваги від негативних переживань до позитивних та прояву заспокоєння і підтримки (*rub – apply firm pressure to the surface of (something), using a repeated back and forth motion [7]*).

Розуміння емоцій. Це вміння визначати джерело емоцій, класифікувати емоції, розпізнавати зв'язки між словами і емоціями, інтерпретувати значення емоцій, що стосуються взаємовідносин, розуміти складні (амбівалентні) почуття, усвідомлювати переходи від однієї емоції до іншої і можливий подальший розвиток емоції. Тобто мова йде про наявність у персонажа емоційного інтелекту у загальному розумінні цього явища, що поєднує когнітивні здібності і емоційну компетентність.

Наведений нижче фрагмент демонструє емотивну компетенцію жінки не тільки розпізнати, що чоловік охоплений емоцією гніву (гнівний погляд з-під зведених брів – *His eyes blazed beneath drawn together brows*), а і зрозуміти значення цієї емоції в контексті їх сімейних відносин (*It was a relief to see him this angry*).

"Is that who you think I am?" His eyes blazed beneath drawn together brows.

It was a relief to see him this angry. Maybe now he'd understand a little of how she felt [2, p. 20].

Управління емоціями. Це вміння використовувати інформацію, яку надають емоції, викликати емоції або абстрагуватися від них в залежності від їх навантаженості; керувати своїми і чужими емоціями [8, P. 185–211]. Наприклад:

"Is that all you came to tell us", Mrs Wormwood said, rattly about missing her program.

Miss Honey stared hard into the other woman's wet grey eyes, and she allowed the silence to hang in the air until Mrs Wormwood became uncomfortable.

"Do you wish me to explain why I came?" she said

"Yes, I guess" [3, p. 96].

Учителька Міс Хані свідомо викликає у матері учениці емоцію занепокоєння (*became uncomfortable – causing or feeling unease or awkwardness [7]*) для

того, щоб та змінила свою точку зору. Невербальний засіб для досягнення цієї мети – пильний погляд та багатозначна пауза (*stared hard into the other woman's wet grey eyes, and she allowed the silence to hang in the air*). Ключова номінація на позначення управління дискурсом – дієслово *allowed*, яка позначає маніпулятивну стратегію управління мовчанням задля підвищення рівня емоційної напруженості ситуації. Завдяки цим невербальним компонентам злість і роздратованість матері (*ratty about missing her progrome*) перетворюється на кооперативний настрій зацікавленості "*Yes, I guess*".

Аналіз ілюстративного матеріалу показує, що адекватним можна назвати і такий соматикон емоційного реагування, що демонструє приховані емоції персонажа, коли емоційна складова реагування переважає над раціональною:

"Sixty per cent of the local lemons are made into Limoncello," Stefano was telling him. "And they use only the peel – soaking it in alcohol until the oil is released". My eyes accidentally met Ryan's and he winked at me, smiling. I forgot myself and grinned back, and for a moment it was as though the last three months of quarrels and misunderstanding had never happened [6, p. 17].

Комунікативний стимул – підморгування та посмішка (*he winked at me, smiling*), орієнтований на встановлення контакту і отримання зворотного невербального емоційного реагування, викликав адекватну стимулу щирю емоційну реакцію – посмішку: (*I forgot myself and grinned back*). Спонтанність позитивної реакції підкреслюється дієсловом *forget* зі зворотним займенником *myself*. Однак, на думку персонажа, ця реакція – невідповідна, що підтверджується семантикою дієслова *forget oneself – neglect to behave in an appropriate way* [7]. Така емоційна реакція сприяє виходу із конфлікту і гармонізації дискурсу.

Неадекватність соматикону емоційного реагування викликана деякими екстралінгвальними факторами (фізичні та акустичні перешкоди) та різноманітними фізіологічними порушеннями розвитку та стану людини (дисфорія, фобії, паратимії, амбівалентність почуттів, ейфорія, морія, манія [11]. Наприклад:

"Agatha, give my Jenny back her house!" The voice cried. The woman's face had turned white as snow and her mouth was opening and shutting like a halibut out of water and giving out a series of strangled gasps. "I will come and get you like you got me!"

Wilfred cried, "Miss Trunchbull has fallen down!" The huge figure of the Headmistress, stretched full-length on her back across the floor [3, p. 222].

Головна героїня почала чути дивні голоси, які викликали у неї сильну фобію, галюцинації. Як результат – розлади серцево-судинної та дихальної системи (*The woman's face had turned white as snow and her mouth was opening and shutting like a halibut out of water and giving out a series of strangled gasps*), які призвели до втрати свідомості (*The huge figure of the Headmistress, stretched full-length on her back across the floor*) через неможливість впоратися із власним емоційним збудженням.

Отже, дослідження соматикону емоційного реагування в аспекті відповідності комунікативному стимулу дозволяє отримати висновки про взаємозв'язок не-

вербальних дій, емоції-стимулу і емоції-реакції. Адекватність / неадекватність соматикону емоційного реагування залежить від сформованості емоційного інтелекту персонажів, їх здатності до здійснення точної оцінки і вираження емоцій, розуміння та управління як власним емоційним станом, так і станом партнера по комунікації.

Дієвість. Даний тип комунікативного принципу визначається в термінах здатності стимулу, відправленого персонажем, бути ефективним у досягненні поставленої комунікативної мети і викликати бажаний соматикон емоційного реагування партнера по комунікації. Наприклад:

"That will be enough!" The whole class was stunned into silence and sat wide-eyed. Miss Wickware had never even raised her voice before, let alone yell. Larry stood with his head down.

"Lawrence, I'm sure this entire classroom has something they all want to say to you". Her tone, though quiet, spoke volumes about her opinion of their actions.

"Sorry", murmured every student [4, p. 3].

Директив, висловлений вербально (*"Lawrence, I'm sure this entire classroom has something they all want to say to you"*) та невербально через багатозначність емоційної забарвленості голосу (*Her tone, though quiet, spoke volumes about her opinion of their actions*), стимулювали виникнення бажаного результату, а саме: клас пробурмотів вибачення перед однокласником за глузування з нього (*"Sorry", murmured every student*). Емоційність фрагменту містить негативну тональність, виражену гнівним тоном учительки та страхом учнів (*The whole class was stunned into silence and sat wide-eyed*).

Численними є приклади ефективної дії невербальних знаків на подальший перебіг комунікативної ситуації (71%). Зазвичай, ефективний невербальний стимул має прагматичне навантаження директиву, який може виражатися, наприклад, через жести (*sliding his arm around Cody's shoulders and turning toward the bar*). Стимул вважаємо **ефективним** тоді, коли персонаж, на якого направлений директивний акт, приймає заклик та погоджується на запропоновану дію, тобто проявляє бажаний перлокутивний ефект, як у наступному прикладі, де соматикон емоційного реагування виражається через жест кивання головою (*nodded – lower and raise one's head slightly and briefly, especially in greeting, assent, or understanding, or to give someone a signal [7]*), при цьому поведінка персонажів емоційно нейтральна і кооперативна:

Cody shook his head. "You don't get it".

"Let's go have a drink", Nathan suggested, sliding his arm around Cody's shoulders and turning toward the bar. "And you can explain it to me".

"OK", Cody nodded [9, p. 15].

Для визначення ефективності / неефективності дії комунікативного стимулу, відправленого персонажем, комунікантам слід володіти високим рівнем емоційного інтелекту та розуміти взаємозв'язок невербальних сигналів реципієнта з його емоційним станом.

Тип **"неефективність"** дії комунікативного стимулу може бути пов'язаний із дискурсивний явищем комунікативного балансу, коли персонажі переживають протилежні полярні емоції та мають асиметричну невербальну:

"Rudy, turn off this crazy music!" Mother yelled

knocking loudly on the door.

"Mom!" *Rudy laughs. "I'm having fun!"* [10, p. 7].

Персонаж матері посилає вербальний ("Rudy, turn off this crazy music!") та невербальний (*yelled knocking loudly on the door*) комікативний стимули, забарвлені емоцією гніву, закладеного в семантику дієслова yell (shout in a loud, sharp way [7]). Такий соматикон виражений інтенсивним голосом (*yelled*) та гучним жестом (*knocking loudly on the door*). Донька переживає асиметричні материним позитивні емоції радості, виражені через сміх (*Rudy laughs*). Таким чином, ми можемо прийти до висновку, що дія комунікативного стимулу – неефективна, оскільки не досягла бажаного для матері перлокутивного ефекту.

Результати аналізу свідчать про те, що вербальні та невербальні стимули, спрямовані на виконання іллокутивного наміру, виступають ефективними чи неефективними прагматичними тактиками в англomовному художньому дискурсі.

Таким чином, вивчення соматикону емоційного реагування за комунікативним принципом із застосуванням до матеріалу дослідження інтерпретаційного і контекстуального методів дозволяє не тільки висвітлити предметність, дієвість та відповідність невербальної реакції комунікативному стимулу, а й отримати висновки про онтологічну сутність соматикону як показника комунікативного й емоційного буття людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bhaskarbhatta A. Love forever / Anuraag Bhaskarbhatta. — Los Gatos : Smashwords, 2014. — 13 p.
2. Cookson C. The Silent Lady / Catherine Cookson. — London : Simon & Schuster, 2011. — 352 p.
3. Dahl R. Matilda / Roald Dahl. — New York : Puffin, 1988 — 256 p.
4. Estelle P. Back Cover / Penny Estelle. — Los Gatos : Smashwords, 2013. — 39 p.
5. Gamble M. Communication Works / M. Gamble, T. Kwal. Gamble. — New York : Random House, 1987. — 265 p.
6. Marley L. The indecent proposal / Louise Marley. — Los Gatos : Smashwords, 2014. — 28 p.
7. Oxford Dictionary online. Oxford: Oxford University Press, 2014 URL: <http://www.oxforddictionaries.com/>
8. Salovey P. Emotional intelligence / P. Salovey, J. D. Mayer // Imagination, Cognition, and Personality. — 1990. — No. 9. — P. 185—211.
9. Schield C. Her secret millionaire / Cat Schield. — Los Gatos : Smashwords, 2011. — 44 p.
10. Snodgrass G. Prom Date / Gary Snodgrass. — Los Gatos : Smashwords, 2014. — 8 p.
11. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. — СПб. : Питер, 2001. — 752 с.
12. Казак С. П. Соматикон емоційного реагування в аспекті комунікативних стилів / С. П. Казак // Science and Education a New Dimension. Philology, III(9). — Budapest : www.seanewdim.com, 2015. — Issue 44. — P. 50—53. — ISSN 2308-1996.
13. Серякова И. И. Соматикон англоязычных дискурсивных практик : дис. ...докт. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови", 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Ирина Ивановна Серякова, — К., 2012. — 441 с.
14. Шаховский В. И. Эмоциональная / эмотивная компетенция в межкультурной коммуникации: есть ли неэмоциональные концепты / В. И. Шаховский // Мир лингвистики и коммуникации : [электронный науч. журн.]. — 2009. — Т. 1, № 16. — С. 7—14.

REFERENCES

11. Iliin E.P. Emotions and Feelings / Evgeniy Pavlovich Iliin. — S. Petersburg. : Peter, 2001. — 752 p.
12. Kazak S.P. Somatikon of emotional responding in the aspect of communicative styles / S.P. Kazak // Science and Education a New Dimension. Philology, III(9). — Budapest : www.seanewdim.com, 2015. — Issue 44. — P. 50—53. — ISSN 2308-1996.
13. Sieriakova I.I. Somatikon of English discursive practices: dissertation. ...Doctor of Philological Sciences : Speciality 10.02.04 "Germanic Languages", 10.02.15 "General Linguistics" / Iryna Ivanivna Sieriakova, — Kyiv., 2012. — 441 p.
14. Shahovsy V.I. Emotional / emotive competence in intercultural communication: do nonemotional concepts exist / V.I. Shahovsy // The World of Linguistics and Communication: [online resource]. — 2009. — V. 1, No 16. — P. 7—14.

Communicative Principle of the study of Somatikon of Character's Emotional Responding

Netrebina S. P.

Abstract. The article highlights the results of the study of somatikon of character's emotional responding according to a communicative principle in English fictional discourse. The communicative principle reveals types of relationship between somatikon of emotional responding and communicative stimulus, namely objectivity which can be expressed as conscious or unconscious nonverbal emotional response; relevance, i.e. the adequacy or inadequacy of character's somatikon of emotional responding on a stimulus; and efficiency, which is considered as pragmatically effective or ineffective emotional nonverbal response of a character.

Keywords: *somatikon of emotional responding, fiction discourse, communicative principle, objectivity, relevance, effectiveness.*

Коммуникативный принцип исследования соматикона эмоционального реагирования персонажа

С. П. Нетребина

Аннотация. В данной статье освещаются результаты анализа соматикона эмоционального реагирования персонажа за коммуникативным принципом в англоязычном художественном дискурсе. Коммуникативный принцип позволил выявить типы взаимосвязи соматикона эмоционального реагирования с коммуникативным стимулом, а именно: предметность, то есть осознанность или неосознанность невербальной реакции; соответствие – адекватность или неадекватность соматикона эмоционального реагирования его стимулу; а также действенность, что рассматривается как эффективная или неэффективная прагматическая реакция художественного персонажа.

Ключевые слова: *соматикон эмоционального реагирования, художественный дискурс, коммуникативный принцип, предметность, соответствие, действенность.*